

**108. Drégelypalánk, Drégelyvár
(KÖH 28527)**

(Nógrád megye) Kk, Tö, Kú

A Drégelypalánk felett emelkedő Várhegyen, Drégely várának D-i végében 2013 és 2014 őszén megelőző feltárást végeztünk a 2003-ban, Majcher Tamás vezette próbaásatás folytatásaként. A feltárások célja a 2014-re tervezett műemléki helyreállításhoz kapcsolódott: Az építészeti tervekhez szükséges színtadatok megszerzése, továbbá a helyreállítandó falak, ill. az ismeretlen részletek feltárása.

A kutatás pontos helyszíne a vár D-i végén, a vár legkorábbi részének helyet adó sziklától egy sziklaárok által elválasztott sziklatömb volt, melyen már a kutatások megkezdése előtt is falszakaszok maradványait lehetett nyomon követni. A szabálytalan formájú szikla felszínén a falomladékokat magában foglaló kultúrreteg kúpos feltöltést képezett, középen alkotva a legvastagabb rétegsort. A 2003. évi ásátás során két szondát nyitottak a sziklatömb Ny-i felében, 7. és 8. számmal.

A 2013. évi kutatást két szonda kijelölésével kezdtük. A 2013/1-es szelvény a szikla DK-i negyedében helyezkedett el, nagyjából 4×3,5 m-es alapterületű volt. Ettől É-ra, egy 1 m-es tanúfal meghagyásával jelöltük ki a kb. 4×5 m-es 2013/II-es szelvényt. Mivel látható volt, hogy az utóbbtól Ny-ra még mindig jelentős feltáratlan terület terült el, s a tervezéshez mindenképpen szükséges volt a falak helyzetére és irányára, itt – egy újabb 1 m-es tanúfal után – nyitottuk meg a 4×4-es méretű 2013/3-as szelvényt. A terep adottságai miatt mindegyik szelvény szabálytalan, inkább körcikk formájú volt. 2014-ben a meghagyott tanúfalakat bontottuk el, ill. teljesen kitakartuk a Majcher Tamás által már feltárt, de időközben visszatemetett területeket is, letisztítva a megmaradt falkoronaikat. *(Az illusztrációt lásd lent!)*

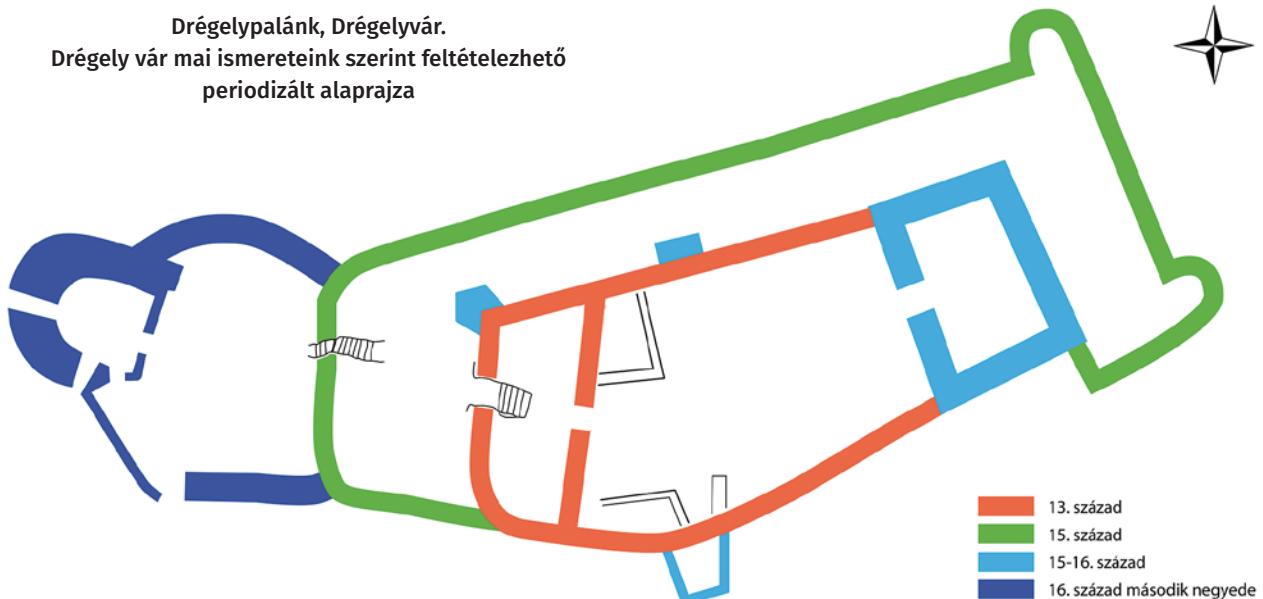
A feltárás során három meghatározó réteget figyeltünk meg. A legfelső a falomladék és a modern humusz keveredéséből alakult ki (SNR-001-003), kb. 15–20 cm vastag. Alatta kezdődött a vastag pusztlási feltöltés, mely már részben az épület természetes pusztlásával jött létre. Erre utal a kisebb mértékű rétegződése, mely főleg a 2013/2. szelvényben volt megfigyel-

hető (ide tartozó rétegek: SNR-005; SNR-008; SNR-012). Ezek alatt értük el az eredeti járószintre boruló, az épület használatával és erőszakos pusztulásával összefüggő kultúrreteget (SNR-010; SNR-011; SNR-016). Ezek mind a legkorábbi járószintre fedtek, melyet részben a szikla felszíne (2013/3. szelvény), részben egy mesterséges, döngölt agyagos feltöltés (2013/2. szelvény, SNR-015) jelentette.

Az építmény falainak megtartási foka eltérő volt. Legrosszabban az erózióknak leginkább kitett DK-i részen (2013/1. szelvény) maradtak fenn, ahol a falvonulat határai helyenként csak a vésett sziklafelszín és a rajta látható habarcsnyomok alapján volt rekonstruálható. Jól meg lehetett figyelni azonban itt is – és a 2013/2. szelvényben is –, hogy a természetes sziklahasadékokat a falalozások helyén másodlagosan felhasznált, általában törött téglákkal töltötték ki. A 2013/1-es szelvény területén a belső járószintet csak egy nagyon kis foltban értük el, a többi a tanúfal alá esett. Az ÉK-i és az ÉNy-i szelvényekben a falak már jobb megtartásúak voltak. Egyaránt megfigyelhettük az oldalsó hosszanti (K-i és Ny-i) védőfalakat és a keresztirányú (É-i) zárófalat. A falvonulatok alapján meg tudtuk erősíteni, hogy a drégelyi vár D-i kapujától még délebbre lévő sziklán egy oválisshoz közelítő, de inkább szabálytalan alaprajzú ágyútorony emelkedett. A támadásnak kitett falai rendkívül vastagok voltak: Ny-on 3,5–3,8 m; K-en 2,5–2,8 m. Az É-i oldalon, a fal-szoros irányába a zárófal mindössze 70 cm vastagságú volt.

A 2013. évi feltárás során egy ágyúlőrés is előkerült. Ez a K-i oldalon helyezkedett el, a várkapu felé vezető útra nézve. Ennek vízszintesre faragott, lépcsőzetes kialakítású alja volt, s kifelé szűkülő oldalai.

Az ágyútoronynak bonyolult megközelítési rendszere volt. Egy kizárólag gyalogos megközelítési lehetőség nyílt a K-i fal É-i szakaszán (2013/2. szelvény). Itt a védett sziklaszoros kapuja mellől egy sziklába vésett folyosó indult az ágyútorony sziklaplatójához, vagyis az ágyútorony falához. Az íves folyosó alját habarcs töltötte ki, vagyis itt egy lépcső lehetett. A lépcső valamilyen – egyelőre nem rekonstruálható – módon az ágyútoronyhoz vezetett, ahol egy kisebb forduló után befordult egy

keskeny ajtóhoz, melynél két lépcsőfok vezetett le az ágyútorony járószintjére. A két lépcsőfok másodlagosan felhasznált gótikus kőfaragványokból állt.

A torony másik, jóval szélesebb „bejárata” az É-i oldalon nyílt. Itt, a keskeny falon egy jóval szélesebb nyílás volt, melynek két szélén, a fal belső oldalán egy-egy perselykő került elő. A perselykövek elhelyezkedéséből arra következtethetünk, hogy a kapu kifelé nyílt. A K-i perselykő (2013/2. szelvény) egy tojásformájú kőből lett kifaragva, míg a Ny-i egy kocka alakú. Az utóbbi talán szintén egy másodlagosan felhasznált kőfaragvány lehetett. A Ny-i perselykőtől még nyugatabbra egy faragott kövekből álló masszív alapozás került elő. A kapuhoz való közelsége és a felületén lévő nagy méretű vaslemezek alapján kézenfekvő magyarázatnak tűnik, hogy ez volt az ágyú- és lőszeremelő daru alapozása, s éppen a katonai felszerelés beemelése miatt volt szükség az egész É-i nagy méretű kapura. A kapun kívül egy kisebb rámpa lehetett, mely részben sziklába lett faragva, részben fából készülhetett. Az utóbbira több egyértelmű nyom is utalt, a szikla oldalába és aljába faragott gerendafészkek formájában. Valószínűleg a daruval beemelt felszerelést erre a rámpára helyezték, s onnan már betolták (behúzták) az épületbe.

Az ágyútorony ÉNy-i sarkában, a Ny-i falban egy kisebb fülkét alakítottak ki. A fülke alja nagyobb faragott kövekkel volt kirakva, ezeket átégett agyagrégteg borította. A jelenséget leginkább egy kandallóhelyként értelmezhetjük. Kályhának ezért nem alkalmas, mert három felülete is kőfal lenne, s ezzel kifejezetten pazarló lett volna. Ettől függetlenül az ágyútoronyban biztosan kellett lenni egy szemes kályhának is, amire nagy mennyiségű, vörös anyagú, erősen bordázott felületű, összeszükülő végű, poháralakú kályhaszem utal. Ilyen kályhaszemekből minden szelvény területén kerültek elő töredékek.

Az ágyútorony fedése fából készülhetett. Erre több részlet is utal. Egyrészt az omladékban nagy mennyiségű vasszeg került elő, másrészt a falomladék térfogatából egy boltozatra már „nem tellett” volna. Az elért járószint közvetlen felszínén, több helyen nagy méretű elszenesedett gerendamaradványokat tártunk fel. Ezek egyértelműen a torony földémszerkezetéhez köthetők. A szerencsésen megőrződött gerendákból mintákat vettünk, melyek dendrokronológiai vizsgálatát Grynaeus András végezte. Az eredményei szerint a felhasznált fát (fákat) legkorábban 1562-ben vagy 1713-ban vágta ki. Az egyéb történeti és régészeti adatok alapján a második lehetőség kizárható. Ez azt jelenti, hogy az 1552. évi ostrom után a tornyot biztosan helyreállították és újrafedték.

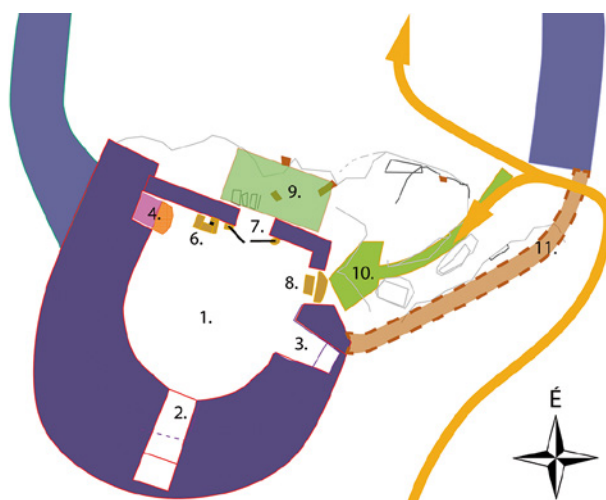
Összességében az építmény egy zömök, masszív, terephez igazodó ágyútorony volt, nagyjából 10×10 m-es külső és 5×5 m-es belső méretekké. (Az illusztrációt lásd jobbra) Alaprajzát U-szerűen alakították ki, nyitott szakaszával É felé. A D-re és DNy-ra néző falszakaszai elérték a 4 m-es vastagságot. A K-i oldalon a falak már valamivel vékonyabbak lettek. Az É felőli oldalon szintén fal állt, mely határozott elválással kapcsolódott a torony Ny-i oldalához. Ennek ellenére nem dönthető el egyértelműen, hogy ez egy önálló építési periódus lett volna, vagy csak egy építéstechnikai megoldás. Az ágyútoronyt a vár felőli oldalon elzáró fal mindössze 70–80 cm vastag volt. A falakat mindenütt sziklára alapozták, ehhez több helyen a felszint meg kellett faragni, más helyeken pedig alépítményre volt szükség a szikla hasadékaiban. Az alépítménynél köveket használtak és bontott téglát. A falat D-i és K-i irányban két lőrés tőri át. A D-i lőrés párhuzamos oldalú, míg a K-i kifelé keskenyedik.

Mindkettőnél a külső falsík felőli szakaszon egy-egy aknát alakítottak ki. A K-i lőrésnél az aknát teljes egészében a sziklába faragták, míg a D-i-nél ezt falazással oldották meg.

Az épület, építészeti jellege alapján, legkorábban a 16. században épülhetett. A történeti adatok alapján ezt könnyedén leszűkíthetjük. Nem tűnik valószínűnek, hogy egy egyházi kezelésben lévő várak indokolatlanul egy ágyútoronnyal erősítsék meg. A megalapozott indokot erre először Buda 1541-es, legkésőbb pedig Nógrád 1544. évi eleste szolgáltatja. Tudjuk, hogy Drégely, számos más nógrádi várral együtt, 1552-ben, egy háromnapos ostrom után elesett, s szerepét utána, az 1570-es évektől Drégelypalánk új erőssége vette át. Az utóbbi miatt vehetjük el azt a lehetőséget, hogy törökök építették volna az ágyútoronyt. Mindezek fényében az építés ideje 1541/1544 és 1552 közé szorítható.

A feltárás során azt figyelhetjük meg, hogy az ágyútorony egy nagyobb tűzvész során pusztult el, de ez nem kapcsolható össze komoly ostrommal (nincsenek lövedékek vagy fegyverleletek). Úgy tűnik, hogy a várak utóljára jelentősebb ellenállás nélkül foglalták el. Nagy valószínűség szerint azt az ekkor széles körben elterjedt gyakorlat, hogy az elavult erősségeket – hogy az ellenség ne használhassa fel – lerombolták, alkalmazták Drégelynél is. A köztudatban élő, „robbantás mítosszal” szemben – amely rendkívül költség- és időigényes volt – valószínűleg egyszerűen felgyújtották az épületet. A földemek, tetők pusztulása megfelelő mértékben használhatatlanná tette a várat.

A pusztulását megelőzően az ágyútoronyt nem ürítették ki teljesen. Nagy mennyiségű olyan leletet találtunk, amely a torony egykori berendezésére és belső kialakítására utal. A már említett kályhán túl a torony falain biztosan voltak fapalcok. Egy ilyen került elő leszakadva, rajta két, erősen szétégett fazékkal. Az egykori bejáratok környezetében ajtóvasalatokat

Drégelypalánk, Drégelyvár.

A feltárt ágyútorony rekonstruált alaprajza:

- 1. A torony belseje; 2. D-i lőrés;
- 3. K-i lőrés; 4. Kályhaalap; 6. Emelőszerkezet(?) alapozása;
- 7. É-i kapunyílás; 8. K-i gyalogos bejárat helye;
- 9. Rekonstruált faplatforma a szikla É-i oldalán;
- 10. Gyalogos feljáró maradványai
- (faragott szikla és habarcsos alapmaradványok);
- 11. A sziklasoros DK-i zárófala.

találtunk, ill. a belső padlószinten mindenütt rengeteg vasszőg hevert. Ennél valamivel izgalmasabbnak bizonyulnak a padlószintbe beletaposott pénzek, amelyek segítettek az ágyútorony használatának keltezésében. Még ezeknél is érdekesebb, egy kifejezetten különleges pecsétgyűrű, LGI monogrammal, ill. egy kora újkori nyakbavaló kereszt. Természetesen a vár D-i részén és a falomladékban is az egykori ostromokra utaló vas- és ólomlövedékek is előkerültek. Ezek nagyobb része beékelődött a falak kövei közé, s azok összedőlésével az általunk eltávolított omladékrétegekbe kerültek.

Régebben azt feltételezték, hogy Drégely az 1552-es ostromban oly mértékben károsodott, hogy utána nem is használták. Azonban az 1591-ig rendelkezésre álló török zsoldjegyzékek egyértelműen jelzik a vár további életét egészen a Tizenötéves háborúig. Elsőre kézenfekvő lenne ehhez az eseménysorhoz kötni a torony – és feltehetően a teljes erősség – pusztulását, annál is inkább, mert későbbi forrást Drégely váráról nem nagyon ismerünk. Ezzel szemben a régészeti adatok kizárják azt az elképzelést, hogy a vár végét az 1593. évi visszafoglalásával hozzuk összefüggésbe. A torony belsejéből és környezetéből is a 17. század első feléből származó pénzek kerültek elő. Továbbá több olyan kerámiaedény töredékét találtunk, amely szintén a 17. századra keltezhető (visszakarcolt díszű, vörös sávos festésű tál; vörös sávos festésű fehér fazekak). Véigtekintve a 17. század eseményein, leginkább az 1663. évi török hadjárat kívánkozna ide, mint a vár életét lezáró időpont, amikor Érsekújvár elestével együtt Hont és Nógrád megyei erősségek teljes sorozata került újra török kézre. Ebben az esetben a visszavonuló császári helyőrség pusztíthatta el a várat. Ugyan 1663-ból van egy adatunk Evlia Cselebi török utazótól, mely szerint a csanádi szandzsák bégje parancsot kapott a vár kijavítására, egyelőre nincs sem régészeti, sem írott forrásunk a vár esetleges használatára az 1663–1683 közötti időszakban.

Az ásatáson részt vettek: Vargha Mária és Baráth Anita Carmen régészek, Sándor Lajos fémkeresős munkatárs; Budai Dániel, Kocsis Andrea, Németh Fruzsina, Oszolik Maja, Rakonczay Rita, Szabados Ágnes, Takács Ágoston, Ujhelyi Nóra.

MORDOVIN MÁXIM – ZANDLER KRISZTIÁN

109. Dunaföldvár, Kálváriahegy (KÖH 20029)

(Tolna megye) B, V, I

A Kálvária területén, a löszpart megcsúszásának megakadályozásra, monolit vasbeton támfalakat építettek. A földmunkák során a 21. sz. támfalnál a régészeti szakfelügyelet során, 2014 júniusában mintegy 15–20 m hosszan, 5–7 m szélességben figyeltünk meg régészeti jelenségeket. Az egyértelműen régészeti korú, zárt réteg D-i irányban a bokros, szemetes partoldalba futott, így kiterjedését ebben az irányban nem tudtuk meghatározni. A régészeti jelenségek olyan nagy felületen és zárt rétegben jelentkeztek, amelynek feltáráshoz már ásatási engedélyre volt szükség. Ugyanakkor a területen lévő élet- és balesetveszély miatt az engedélyeztetési eljárás túl a feltárást megkezdése előtt szükséges volt a beomlott pince betömedékelése is – olyan technológiával, amely nem okoz további kárt az örökségi elemekben. A rendkívül szemetes, bozótos, meredek domboldalon a feltárási munkák megkezdésének ugyancsak szükséges előfeltétele volt a munkaterület megközelítésére alkalmas út kialakítása is. A munkavégzéshez szükséges engedélykészerítés és feltételek megteremtése után a feltárást

2014. augusztus 25-én kezdtük el. Azonban a 21. támfal környezetében a földmunkák által érintett részen, a rendkívüli időjárási viszonyok, az állandó balesetveszély, a többszöri partomlás, a kivitelezés ütemezése miatt a viszonylag kis felület ellenére is csak több részletben, sávosan tudtuk elvégezni a feltárást, így közel két hónapra volt szükség a feltárást és dokumentálás befejezésére.

Végül 154 m² felületen végeztük el a megelőző régészeti feltárást kilenc objektum kibontásával és dokumentálásával. A régészeti leletek a korai- és középső bronzkor, valamint a kora vaskor településéhez tartoznak. A területen mellékletek hiánya miatt közelebről meg nem határozható korú sírok is előkerültek.

A feltárást legfontosabb eredménye az, hogy sikerült a domboldalon megfigyelni az eredeti szubhumuszrétegtől a mai napig tartó teljes rétegsor, és ezzel fontos adatokat kaptunk a Kálvária teraszozásának történetéhez. Jól látható volt, hogy már a kora bronzkorban jelentős földmunkák folytak főként a domboldal felső részének átalakítására, amit a kora-középső bronzkor határára újabb jelentős építési fázis követett. A kora vaskorban pedig már a domboldal alsó részén is mikroteraszokat alakítottak ki, s ezen helyezkedtek el az épületek.

SZABÓ GÉZA

110. Ecser, M0 6. lelőhely (KÖH 30837)

(Pest megye) Ő, B, Szk, Sza, Á, I

A B1 DN 400 kőolajvezeték rekonstrukciójához kapcsolódó régészeti kutatások során 2014. április 16. és május 8. között régészeti megfigyelés közben bontómunkát végeztünk a lelőhelyen. A terület Ecser településtől D–DK-re húzódik. A Hu-SK DN 800 gázvezeték építését megelőző feltárások során szintén dolgoztunk a lelőhelyen 2013-ban.¹⁹ Idei szelvényünk a 2013-as tól kb. 15–20 m-re, K-re húzódott. A 2115 m²-es területen összesen 109 objektumot bontottunk ki.

A kibontott objektumok között 8 ház, 22 árok és 79 gödör volt. Az objektumok közül kiemelhető egy késő bronzkori, edénydepót tartalmazó gödör. Ezen kívül még őskori, szkíta és szarmata árkokat, házakat, gödröket, egy Árpád-kori házat és keltező leletanyag hiányában bizonytalan korú objektumokat bontottunk ki.

Munkatársak: Benyó Gergely, Bózsa Anikó régészek, Szócs Péter geodéta.

PATAY RÓBERT

111. Ecser, M0 7. lelőhely (KÖH 30839)

(Pest megye) Ő, Sza, N? Á, I

A kutatást a MOL Barátság 1. kőolajvezeték felújítási munkálatai tették szükségessé. A Pest Megyei Kormányhivatal Erdi Járás Hivatal Járás Építésügyi- és Örökségvédelmi Hivatalának állásfoglalása és az MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ, mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2014. április 28–május 10. közt végeztük el a lelőhelyen a régészeti megfigyelés során végzett bontómunkát.

¹⁹ RKM 2013, 37.